

Висока школа струковних студија за образовање васпитача и тренера
Суботица

Завршни мастер рад

ТЕМА

**УЛОГА ИГРЕ У УСПОСТАВЉАЊУ ВРШЊАЧКИХ ОДНОСА КОД
ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА**

Ментор: др Јасмина Кнежевић

Студент: Теодора Поповић

Јун, 2024.

Садржај

1. Резиме	3
2. Abstract.....	4
3. Увод	5
4. Теоријски део	8
4.1. Детињство	8
4.2. Предшколски период.....	11
4.3. Социјални и емоционални развој.....	11
4.4. Игра и значај игре на раном узрасту	19
4.5. Однос игре и социјалног и емоционалног развоја.....	24
4.6. Утицај игре на вршњачке односе у вртићу.....	27
4.7. Однос игре и васпитно-образовног рада	28
4.8. Дечија пријатељства.....	29
5. Емпиријски део	33
5.1. Предмет и проблем.....	33
5.2. Циљ.....	33
5.3. Општа хипотеза	33
5.4. Узорак.....	33
5.5. Метода	35
5.6. Техника	36
Закључак.....	46
Литература.....	48

1. Резиме

Тема обрађена у овом раду односи се на улогу игре приликом успостављања вршњачких односа код деце предшколског узраста. У теоријском делу рада представљене су све најбитније теме које се тичу детета на предшколском узрасту, његовог развоја, игре и социјализације. У емпиријском делу, представљено је истраживање које је спроведено на тему рада. Начин на који деца предшколског узраста успостављају вршњачке односе представљен је путем игре.

У истраживању је учествовало деветоро деце предшколског узраста „ПУ - Наша радост“ (од 3 године до поласка у школу). Од тога је 7 дечака и 2 девојчице. Истраживање је спроведено у вртићу „Мала Алиса“, „ПУ - Наша радост“ у мешовитој узрасној групи „Лоптице“ (од три године до поласка у школу). Нека деца су социјално и емотивно више зрела, а нека мање, па ће и одговори на питања варирати зависно од узраста.

У овом истраживању, коришћена је феноменолошка метода, метода систематског посматрања, техника разговора и социометријски поступак.

Спроведено истраживање показало је да игра има позитиван утицај на формирање вршњачких односа код деце предшколског узраста. Управо путем игре, међу децом се лакше формирају пријатељства, комуникација постаје квалитетнија, потстиче се емпатија, увиђавност, разумевање. Игра је неопходна како би дете правилно напредовало. Другим речима, само захваљујући игри, социоемоционални и психофизички развој сваког детета могу да се одвијају правим током.

У игри се ствара специфично психолошко поље међу децом. Када се играју, деца се побуђују, њихова активација је већа, подстиче се мотивација за деловањем, заједништвом и сарадњом. Игра покреће енергију на коју реагују друга деца. Она остварује мотивациони и социјални ефекат. Зато она има позитиван утицај на комуникацију и чини да мање екстровертна деца боље успостављају односе са вршњацима.

Кључне речи: дете предшколског узраста, игра, социјализација, вршњачки односи.

2. Abstract

The topic discussed in this paper refers to the role of play in establishing peer relationships among preschool children. In the theoretical part of the paper, all the most important topics concerning the preschool child, his development, play and socialization are presented. In the empirical part, the research conducted on the topic of the work is presented. The way preschool children establish peer relationships is presented through play.

The conducted research showed that the game has a positive influence on the formation of peer relationships among preschool children. Through play, friendships are more easily formed among children, communication becomes better, empathy, insight, and understanding are encouraged. Play is necessary for a child to develop properly. In other words, only thanks to the game, the socio-emotional and psychophysical development of each child can take place in the right course.

The game creates a specific psychological field among children. When they play, children wake up, their activation is greater, the motivation for action, togetherness and cooperation is encouraged. Play creates an energy that other children respond to. It has a motivational and social effect. That is why it has a positive influence on communication and makes less extroverted children better establish relationships with their peers.

Key words: preschool child, play, socialization, peer relations.

3. Увод

О деци, детињству и васпитању написане су многе књиге. Велики број људи различитих професија писао је о деци из различитих углова. Многи научници проучавали су развој детета и истицали су значај различитих аспеката развоја у детињству (поготово у периоду током првих седам година). Исто тако, многи писци посвећивали су пажњу детету и наглашавали важност детињства, као и поштовања самог детета. Како би им улепшали детињство и припремили их за живот, писали су бајке и приче које су неизоставне током одрастања. Сви који се баве децом или се школују за тај посао, одабрали су један од најлепших, али и најодговорнијих позива. Посветити детету пажњу, саслушати га када жели да изрази своје мисли или каже како се осећа, од непроцењиве је важности. Како би дете одрасло у индивидуу са изграђеним личним ставовима и уверењима, неопходно је да се према њему опходимо са разумевањем, емпатијом и да га уважавамо као човека. Само на тај начин, дете ће се осећати битно у очима одрасле особе и развиће самопоуздање, што је кључна компонента током одрастања и формирања дететове личности.

Исто тако, да би се дете правилно развијало, од изузетне је важности омогућити му прилику да се игра. Ова врста врста активности пружа детету прилику да истражује свет око себе и стиче искуство неопходно за живот. Осим тога, игра детету пружа могућност да се социјализује и успостави друштвене односе са другом децом истог или сличног узраста. С обзиром да се дете рађа са предиспозицијом да постане социјализовано биће, период детињства, као и прилика за игру, круцијалани су за развој социјализације. Управо је предмет овог рада социјализација деце путем игре, односно улога игре у успостављању вршњачких односа код деце предшколског узраста. Како би предмет овог рада био представљен на најбољи начин, неопходно је дефинисати циљ рада који се огледа у испитивању улоге игре приликом успостављања вршњачких односа код деце предшколског узраста.

Тема овог рада најпре је објашњена теоријски, а затим и емпиријски, односно, спроведено је истраживање којим се испитује успостављање вршњачких односа код деце на предшколском узрасту.

Теоријски део рада садржи поднасловe који прецизно објашњавају све најважније аспекте који се тичу ове теме.

С обзиром да је главни актер овог рада дете, најпре је неопходно објаснити сам појам детињства, те се први поднаслов односи управо на овај појам. Оно представља

неизоставни и најважнији период у животу сваког детета. Управо од искустава које дете стекне током детињства, зависи каква ће особа дете постати када одрасте.

Имајући у виду да првих седам година представља пресудан период за развој детета, поднаслов који неминовно следи јесте управо предшколски период. Током овог периода, дешавају се највеће промене у свим аспектима дететовог развоја, дете напредује невероватном брзином, те је од круцијалног значаја искористити све дететове потенцијале. То се најбоље постиже кроз игру, а неискоришћени дечији потенцијал оставља трајне негативне последице по дете.

Напредак у свим аспектима дечијег развоја је битан, али у овом раду истакнути су социјални и емоционални развој, као најважнији за свакодневно функционисање детета, те у раду следи овај поднаслов. Успостављање социјалних односа и функционисање у социјалној заједници представља свакодневницу за већину деце. Те социјалне односе неминовно прате и емоције. Према томе, социјални и емоционални развој углавном иду руку под руку и неодвојиви су један од другог. У стручној литератури, углавном се јављају заједно, али у овом раду, представљени су посебно. Разлог томе јесте што је то једини начин да буду прецизно и детаљно објашњени.

Посебан утицај на социјални и емоционални развој има игра, те је управо игра поднаслов који следи. Игра, као најчешћи облик дечијег изражавања, неодвојиви је део одрастања сваког детета. Дете има природну потребу да се игра, те је готово незамисливо да неко дете одраста без ове врсте активности. С обзиром на велику важност коју игра има током дететовог развоја, наслов који следи односи се управо на игру и њен значај на раном узрасту.

Као што је већ истакнуто, социјални и емоционални развој и игра пресудни су када је реч о напредовању и одрастању сваког детета. Због тога, неопходно је довести у везу ова два појма. Игра, заправо, детету пружа могућност да стекне искуство које ће му помоћи да боље и лакше функционише у социјалним релацијама, као и приликом емоционалног реаговања. Према томе, омогућити детету адекватне услове да се игра и подстицати ову активност, не само да је добро за његов напредак, већ би ускраћивање исте могло да доведе до негативних последица. Имајући то у виду, поднаслов који следи јесте управо однос игре и социјалног и емоционалног развоја.

С обзиром да игра има утицај на социјални и емоционални развој, самим тим утиче и на формирање вршњачких односа код деце предшколског узраста. За дете, полазак у вртић свакако представља велику промену. Дете код куће представља центар

света за особе са којима живи, док у вртићу следи борба за позицију. Ипак, вртић је идеално место на ком дете има прилику да формира вршњачке односе и стекне прве пријатеље. Заправо, баш на предшколском узрасту током похађања вртића, код детета се постављају критеријуми на основу којих ће касније, када одрасте, формирати социјалне односе и бирати пријатеље. Из свега претходно наведеног, изводи се закључак да се следећи поднаслов односи на утицај игре на вршњачке односе у вртићу.

Осим на вршњачке односе, игра има утицај и на васпитно-образовни рад, о чему је истакнуто у следећем поднаслову. С обзиром да је вртић, односно предшколска установа, заправо васпитно-образовна установа, ова врста рада примарна је за ову врсту институције. То значи да похађање предшколске установе има за циљ да дете стекне знање и развије вештине сходно његовом узрасту. Најидеалнији начин за остварење тог циља свакако је игра. Осим што стиче нова знања и развија нове вештине, дете кроз игру формира и пријатељства. Значај дечијих пријатељстава истакнут је у последњем поднаслову.

Имајући у виду да је игра основни начин на који се дете изражава и функционише, оно кроз игру стиче и прва пријатељства. Прве социјалне односе дете успоставља играјући се. Управо на предшколском узрасту, дете почиње да гради критеријуме за формирање пријатељстава. Стећи правог пријатеља није лако, а одржати право пријатељство још мање. Управо на предшколском узрасту, васпитач има веома важан задатак, а то је да код деце развија емпатију, толеранцију и разумевање и подстиче неговање пријатељстава међу децом.

Узимајући у обзир тему овог рада, као и све поднасловне које исти обухвата, овај рад читаоцу омогућава да боље разуме само дете, али и значај детињства и свих аспеката обухваћених овим периодом. Јер само дете које је схваћено и прихваћено, постаће особа са здравим уверењима и сигурна у себе.

У емпиријском делу рада, представљени су проблем и циљ истраживања, општа хипотеза, као и узорак деце која су учествовала у истраживању. У овом раду коришћена је метода систематског посматрања, феноменолошка метода, техника социометрије, социограм и техника разговора. Резултати овог истраживања представљени су дескриптивно и табеларно.

4. Теоријски део

4.1. Детињство

Како би тема овог рада била представљена на најбољи и најпријемчивији начин, неопходно је да најпре буде објашњен појам детињства.

До друге половине 19. века, детету и детињству готово да се није придавао никакав значај. Детету се скоро уопште није посвећивала пажња, а његов развој препуштен је да тече својим током, без икаквих усмерења. Њиме се скоро нико није бавио, а значај раних година је занемарен. Тек током последње две деценије 19. века развија се свест о значају детињства, свест о значају дететовог здравља, као и свест о развоју дететове личности (Montessori, 2018).

Детињство је, несумњиво, најзначајнији животни период сваке особе. Сва искуства стечена у детињству, а поготово у раном детињству, имају огранан утицај на све аспекте дететовог развоја (психички, когнитивни, социјални и емоционални, физички развој). Сви ти аспекти засновани су управо на темељима који су постављени у детињству (Stahl, 2019).

Према речима немачке психолошкиње Штефани Штал, прве године дететовог живота од пресудног су значаја управо због тога што се у том периоду уобличава структура дететовог мозга са целокупном везом неурона и њиховим међусобним везама (Stahl, 2019).

Разлог томе јесте то што дечији мозак у овом животном добу одликује особина која се назива неуропластичност. Под овим појмом подразумева се карактеристична прилагодљивост незрелог мозга. То значи да је дечији мозак на овом узрасту најподложнији променама, дете се најлакше прилагођава новим ситуацијама, најбрже усваја нове вештине. Дете на овом узрасту је попут сунђера - упија све информације које га окружују. Зато је важно детету обезбедити стимулативно окружење, тј. окружење које подстиче његов целокупни развој (Крстић, 2008).

Посебно су важна искуства која у раном детињству дете стиче са блиским особама. Управо те особе усмеравају и уче дете како да размишља, на који начин да успоставља односе са другим људима, помажу му да стекне утисак о себи, али и о

другима. На овом узрасту формира се осећај сопствене вредности, а заједно са њим и поверење или неповерење у друге људе (Stahl, 2019).

Ничија искуства из детињства нису црна или бела. Колико год да је нечије детињство било испуњено радосним догађајима, сигурно су постојали и они мање пријатни догађаји који су обележили тај период. Сва та искуства обликују дете као човека, а у каквог ће се човека дете формирати, зависи управо од врсте искуства које преовладава (Stahl, 2019).

С обзиром да је дете неспособно да преживи само, веома је важно да у свом окружењу има особу за коју ће се везати и која ће му помоћи да се суочи са различитим ситуацијама у којима се нађе (Stahl, 2019).

Управо због тога, веома је важна афективна везаност која се формира током прве године живота. Овај појам представља специфичан, неравноправан однос који се у најранијем детињству формира између мајке и детета и траје кроз читав живот (Кнежевић, 2013)

Основна функција афективне везаности јесте заштита. То подразумева обезбеђивање близине одрасле особе и њено заштитно понашање. Другим речима, сваки пут када се дете нађе у ситуацији у којој се осећа небезбедно или која проузрокује страх, оно ће тражити присуство фигуре афективне везаности како би лакше превазишло страх који осећа. Особа за коју се дете веже зове се фигура афективне везаности (Кнежевић, 2013).

Дете успоставља афективну везаност са особом која највише брине о њему. То је најчешће мајка, мада може да буде и нека друга особа. У том случају, мајка (или друга особа) представља примарну фигуру афективне везаности (Кнежевић, 2013).

Дете, наравно, успоставља афективну везаност и са другим особама из свог окружења. То су тате, баке, деде, тетке, па и васпитачи. Те особе представљају секундарне (алтернативне) фигуре афективне везаности и такође играју велику улогу у дететовом животу (Кнежевић, 2013).

Из свега претходно наведеног, закључује се да је дете способно да формира афективну везаност са већим бројем особа. Међутим, постоји неколико критеријума према којима дете успоставља афективну везаност са примарном, али и са алтернативним фигурама. Да би се дете везало за неку особу, потребно је да иста

физички и емоционално брине о детету, да буде континуирано пристуна у дететовом животу и да емотивно инвестира у дете (Кнежевић, 2013).

Сва деца рођена су са предиспозицијом емоционалне везаности. Дете има потребу да буде прихваћено и вољено, да се осећа сигурно, да о њему неко брине. Управо та предиспозиција омогућава детету да формира однос привржености (*attachment relationship*). Истраживања су показала да одвојеност детета од мајке или ускраћивање могућности да дете успостави однос привржености са мајком (или неком другом особом) има велике последице на развој дететове личности. Код детета се у том случају јављају негативне емоционалне реакције, као што су протест, очај, несигурност, анксиозност, зависност, незадовољство, бес,... (Кнежевић, 2013).

Стабилност везе, тј. интеракцију између детета и мајке (или било које друге фигуре афективне везаности) омогућавају унутрашњи радни модели или репрезентације света. Постоје две врсте радних модела:

- унутрашњи радни модел себе - односи се на уверења особе о томе колико је она прихватљива или неприхватљива фигури за коју се везује.

- радни модел других, значајних особа - даје одговор на питање ко су фигуре афективне везаности, какво је њихово понашање, шта може да се очекује од њих (Кнежевић, 2013).

Дете се налази у подређеном положају у односу на одрасле особе које о њему брину. Управо због тога, потребно је да те особе детету пруже огромну љубав и пажњу. Међутим, и поред те љубави и пажње, дете би требало да зна који су оквири његових граница. Те границе успостављају управо особе које о детету брину. Иако је права вештина успоставити те границе, оне су неопходне за правилан развој детета. Од пресудне је важности наћи меру приликом успостављања тих граница, јер у супротном, дете може да доживи осећај ниже вредности (Stahl, 2019).

Свако дете током свог детињства заслужује наклоност и заштићеност особа које се старају о њему. Игра, забава и радост треба да буду главне одлике детињства (Stahl, 2019).

Иако прве две године живота дете не памти, искуства стечена у том периоду остају урезана дубоко у подсвести и имају утицај на каснији живот. Сећања почињу тек од треће године, с обзиром да дете тада постаје зрелије и свесније како себе, тако и своје околине (Stahl, 2019).

Имајући у виду значај раног детињства за даљи напредак детета, у даљем тексту биће представљен предшколски период, као и главне карактеристике које одликују то доба.

4.2. Предшколски период

Предшколски период обухвата првих седам година живота. Разлог због ког се у овом раду истиче овај период јесте управо тај што су године обухваћене њиме пресудне за развој детета. Током овог периода дешавају се велике промене у дететовом развоју, те је за будућност детета овај период пресудан. Ни у једном другом периоду живота дете не напредује и не развија се таквом брзином као што се то дешава током предшколског периода.

Промене током овог периода дешавају се у свим аспектима дететовог развоја: телесном и моторном развоју, у развоју памћења, у развоју мишљења, у говорном, социјалном и емоционалном развоју. Битна карактеристика овог периода јесте игра. Улога игре од круцијалног је значаја за развој детета, те је неопходан и неодвојив део дететове свакодневнице.

Предшколски узраст заправо представља критичан период у развоју сваког детета. То значи да се у годинама које подразумева предшколски узраст поставља темељ за развој и напредак детета на старијем узрасту. Уколико дете на овом узрасту не савлада све потребне вештине, касније је веома тешко надокнадити пропуштено. Неискоришћен потенцијал детета у пресудном периоду развоја оставља веома негативне последице на његов будући развој.

Имајући у виду тему овог рада, посебно битан аспект развоја јесу социјални и емоционални развој који ће у наставку рада бити детаљно представљени.

4.3. Социјални и емоционални развој

Свакодневни живот дете ставља у различите ситуације које подразумевају успостављање социјалних односа. Те ситуације подразумевају и широк спектар емоција које дете неминовно тада осећа. Како би особе које се баве децом могле да што боље разумеју дете у тим ситуацијама и како би могле да му помогну или га усмере на прави

пут, неопходно је да најпре разумеју шта обухвата социјални, а шта емоционални развој и којим се током одвијају.

У стручној литератури, социјални и емоционални развој углавном се јављају заједно. Та два појма су уско повезана, испрелићу се и утичу један на други. Када се говори о једном појму, готово је немогуће изоставити други.

Иако је веома битно подстицати све аспекте дететовог развоја, социјални и емоционални развој од посебне су важности јер само дете које је социјално и емоционално интелигентно може одрасти у психички здраву, ментално стабилну и особу која је користан члан друштва. Управо из тог разлога, неопходно је истаћи огроман значај социјалног и емоционалног развоја.

За свако дете неизбежан је живот у друштвеној заједници. Неминовно је да дете, како одраста, буде део више различитих социјалних група. Породица, као примарна заједница, детету пружа сигурност, али и основну базу за даље функционисање у социјалним односима. Касније, дете је део вртићке групе, која детету пружа прилику за стицање првих искустава у колективу. На старијем узрасту, то је свакако школа. Осим васпитно-образовних институција, дете може да буде део колектива као што су школице спорта или школице језика, разни едукативни центри и слично. Сва та места детету дају прилику да стекне различите врсте социјалног искуства. Из свих разлога који су претходно наведени, од велике је важности да у овом раду социјални развој буде детаљно објашњен.

Социјални развој код детета почиње од самог почетка његовог живота. Тек рођена беба окружена је члановима своје најуже породице који брину о њој. То значи да се дете од најранијег доба социјализује. Управо због тога, потребно је представити сам појам социјализације, шта подразумева и како се одвија.

Новорођенче човека најбеспомоћније је биће међу свим врстама живих бића. Тек рођена беба нема никакве особине које одликују човека као посебну врсту живих бића. Човек се рађа без икаквих знања, не уме да се опходи према другим људима, нема способност говора ни комуникације (Рот, 2014).

Човек на рођењу поседује одређен број нагона и рефлекса, као и импулсе који могу да отежавају развој социјализације. Беба је на рођењу нехуманизована, некултивисана и несоцијализована јединка (Рот, 2014)

Са друге стране, човек се рађа са могућношћу да се социјално развије неупоредиво више него било која друга врста живих бића. Социјализација се развија

учењем у социјалној средини. Дете стиче знање и особине и учи начине понашања који му омогућавају да функционише у друштву и да се развије у личност (Рот, 2014).

Социјализацијом се постижу две врсте ефеката:

а) дете се учи животу у друштву и развијају се особине и начини понашања важни за функционисање у друштву

б) дете се развија од биолошке јединке у личност са особинама које карактеришу и друге људе, али и са карактеристикама које су специфичне баш за то дете (Рот, 2014).

Дете се најпре социјализује у својој породици. Окружено блиским људима, дете се учи животу у заједници. Оно учи на који начин треба да се опходи према својим укућанима, учи које је понашање исправно, стиче сазнање да се у различитим ситуацијама различито понашамо и стиче способност да процени у којој ситуацији је које понашање прикладно.

Осим у породици, дете се социјализује у вртићу. Похађање вртића представља један од најбољих начина за подстицање социјализације на раном узрасту. Дете стиче способност склапања пријатељстава. Код детета се, такође, развија способност препознавања широког спектра људских особина. Дете учи да дели играчке, да сарађује, да чека свој ред уколико играчка није слободна. Дете увиђа да његове потребе нису увек на првом месту, већ да треба да се прилагођава потребама особа са којима проводи време.

С обзиром да социјализација има два ефекта, постоје две групе дефиниција исте. Прва група дефиниција социјализације је ужа и њу заступају социолози и антрополози. Она истиче оспособљавање јединке за друштвени живот. Према тој дефиницији коју даје Аберле, социјализација подразумева стицање вештина, знања, мотива и ставова који су потребни за извршење садашњих и будућих улога појединаца у друштву; то је процес којим јединка учи да се понаша тако да буде прихваћена од осталих чланова групе којој припада, то је процес преко којег људска јединка учи да се понаша као остали чланови друштва (Рот, 2014).

Психолошке дефиниције социјализације су шире. Према овим дефиницијама, социјализација подразумева да припадници одређеног друштва, осим што стичу заједнички облик понашања, формирају и сопствену личност. И личност се, са свим својим особинама, сматра производом социјализације. Имајући то у виду, социјализација може да се дефинише као процес којим се људска јединка од биолошког бића

трансформише у личност, тј. у бисоцијалну јединку са одређеним, за њу карактеристичним особинама и начином понашања (Pot, 2014).

Према Циглеру и Чајлду (Zigler&Child), социјализација је процес којим индивидуа, преко трансакције са другим особама, развија своје специфичне облике социјално-релевантног понашања и искуства (Pot, 2014).

Према аутору књиге -Основи социјалне психологије-, најпотпунија дефиниција социјализације јесте да је то процес социјалног учења којим јединка стиче социјално-релевантне облике понашања и формира се као личност са својим специфичним карактеристикама (Pot, 2014).

Осим развоја социјализације, за дететов напредак веома је важан емоционални развој. С обзиром на разноликост ситуација и искустава које живот носи и које свака особа може да доживи, неопходно је подстицати и емоционални развој од раног детињства.

Како би се то остварило, потребно је да особе које о детету брину упознају дете са различитим врстама емоцијама, затим да код детета развију способност препознавања како сопствених, тако и туђих емоција, као и способност адекватног изражавања емоција. На тај начин, особе које о детету брину, помоћиће му да, током одрастања и када одрасте, лакше функционише у свакодневном животу.

Емоције су саставни део наше личности. Неко је емотивно сензибилнији више, неко мање, али свака особа осећа неку врсту емоције.

Начин на који настају емоције код деце и начин на који они изражавају исте зависи од више чиниоца развоја, а то су: наслеђе, учење и интеракција наслеђа и учења (Кнежевић, 2012). Многе особине дете наслеђује пре свега од својих родитеља, али и од чланова своје најуже породице (баке, деде, тетке). Исто тако, како дете одраста и сазрева, оно стиче различита искуства из којих учи да своје емоције изражава на адекватан и друштвено прихватљив начин. Имајући у виду наслеђене особине и искуства које дете доживљава у свом окружењу, дете формира сопствени начин на који изражава емоције.

Све емоционалне реакције су прихватљиве док год особа која их испољава ни на који начин не угрожава друге особе.

Како би развој емоција код деце био представљен на најбољи начин, потребно је пре све га објаснити шта су то емоције и која је њихова главна улога у животу сваког појединца.

Према Миливојевићу, емоција је увек реакција на неко збивање. С обзиром на то да сваки човек реагује на догађаје у свету на различите начине, сам појам емоције увек има значење једне квалитетно особене реакције бића на животну ситуацију. Зато је израз емоционална реакција прецизнији од самог израза емоција (Миливојевић, 2008).

Потпунија дефиниција емоција гласила би да је емоција реакција субјекта на стимулус који је неко оценио као важан, а која висцеларно, моторно, мотивационо и ментално припрема субјекат за адаптивну активност (Миливојевић, 2008).

Према овој дефиницији, емоција се јавља у ситуацијама које особа оцењује као важне. Сваки субјект осећа различите врсте стимулуса, али емотивно реагује само на оне које је оценио као важне. Који су то стимулуси од пресудног значаја да би субјект реаговао емоцијом, зависи од његовог система вредности, тј. референтног оквира. Према Миливојевићу, референтни оквир се дефинише као систем правила, кодова и вредности којим се субјект служи да би дешифровао стимулусе из спољашњег света (Кнежевић, 2012).

Формирање система вредности почиње од раног детињства. Какве ће вредности дете усвојити, зависи од васпитања и од утицаја људи из околине у којој дете одраста: породице, васпитача, учитеља, вршњака (Кнежевић, 2012). Дете у интеракцији са својом околином и на основу искустава које доживљава, формира сопствене вредности, ставове, размишљања.

Да би нека емоција настала, стимулусна ситуација сама по себи није довољна. Ментална представа стимулусне ситуације представља неопходан услов да би емоција уопште настала. Да би нека емоција уопште настала, субјект не мора да се физички налази у ситуацији која изазива одређену емоцију, већ је довољно да ту ситуацију представи имагинативно, нпр. кроз сећања, да би емоција била веродостојна (Миливојевић, 2008).

Висцеларна припрема подразумева промене у унутрашњим органима и те промене имају адаптивну функцију- припремају организам за потребан ниво активности (Миливојевић, 2008).

Моторна припрема подразумева промену у моторном систему, тј. утиче на промену мишићног тонуса у различитим групама мишића. Помаже организму да се адаптира на емоцију (Миливојевић, 2008)

Мотивациона припрема подразумева нагонски или конативни квалитет. Реч - емоција- потиче од латинске речи *emovere*-покренути (Миливојевић, 2008).

Ментална припрема подразумева да емоције стимулишу менталне операције (Миливојевић, 2008).

Главна функција емоције јесте адаптација. Уколико се емоција јави, ментални систем схвата да се дешава нешто важно и почиње да се прилагођава новонасталој ситуацији. Главна улога емоције јесте да обавести ментални систем о промени која се дешава и којом треба да се бави, а све са циљем прилагођавања тој промени (Миливојевић, 2008).

Када се говори о развоју емоција, веома је важно нагласити три појма:

Емоционална свест, према Големану, подразумева препознавање својих и туђих емоција (Кнежевић, 2012).

Емоционална интелигенција, према Саловеју и Мајеру, представља скуп способности које придносе тачнијој процени и изражавању својих емоција, као и процени туђих емоција, регулацији емоција и употреби осећања у мотивисању, мишљењу, планирању и постизању циљева у животу (Кнежевић, 2012).

Емоционална писменост, према Штајнеру (Steiner), подразумева учење азбуке, граматике и речника нашег емоционалног живота (Кнежевић, 2012).

Кроз емоционални развој, деца уче да процене како треба да реагују у одређеној ситуацији, када се која емоција испољава, уче да контролишу своје емоције, развијају самоконтролу, уче да препознају емоције код особа из свог окружења, тј. развијају емпатију и разумевање. Развој свих ових елемената помаже детету да на што бољи и ефикаснији начин функционише у друштву.

С обзиром да је, као што је већ објашњено, предшколски период критичан период у дететовом развоју, управо на овом узрасту поставља се темељ за правилан развој и правилно изражавање емоција. На стицање нових емоција, као и на усвајање адекватног начина за изражавање истих утичу два фактора (Кнежевић, 2012).

Први фактор јесте учење по моделу. Ова врста учења једна је од основних и најважнијих у дететовом одрастању. Дете учи угледајући се на особе из свог окружења. Осим различитих облика понашања, деца усвајају и различите начине испољавања емоција. Примера ради, деца чији родитељи показују позитиван став према свакој врсти различитости, било да су у питању особе са сметњама у развоју, особе другачије нације или особе различитог економског статуса, и сама ће лакше и боље прихватити различитост и неће бити склона предрасудама (Кнежевић, 2012).

Други фактор јесте само сазревање организма. Под тиме се подразумева сазревање нервног и ендокриног система. Сазревање детету омогућава да на потпунији начин сагледа своју околину. Неке ситуације према којима је дете раније било равнодушно или им није придавало пажњу (или бар не довољно), временом ће почети да изазивају његове емоционалне реакције. Примера ради, дете које није обраћало пажњу на своје другаре у ситуацијама када су тужни, временом, како сазрева, схватиће да пружањем утехе у виду загрљаја или заједничке игре, може помоћи да се они осећају боље, а само дете ће бити срећније што је некоме помогло (Кнежевић, 2012).

Важно је истаћи да се дечије емоције разликују од емоција одраслих људи, и то на основу више критеријума: према начину на који се јављају, начину на који се изражавају, интензитета емоција, учесталости јављања и дужини трајања емоција. Премо томе, одлике дечије емоционалности су следеће:

-непосредност емоционалног реаговања- то значи да деца на све промене и све врсте стимулуса реагују директно и непосредно. Другим речима, дечије реакције су искрене и спонтане.

- Спољашња експресија емоција- за дечије емоционалне реакције карактеристичне су спољашње манифестације истих и изражена емоционална, односно фацијална експресија деце и њихових покрета тела. Због тога, за дечије емоције каже се да су површинске, тј. да су лако видљиве и препознатљиве. Појам површинске емоције ни случајно не треба заменити појмом површне емоције. Баш напротив, деца врло интензивно осећају и доживљавају емоције, али су оне просто врло уочљиве. Управо је то карактеристика која следи.

- Интензивност дечијих осећања- дечије емоције су јакe, изражане и дубоке.

- Кратко трајање и брзо смењивање дечијих емоција- дечије емоционалне реакције у директној су вези и директно зависе од стимулусне ситуације. Смењивањем стимулусне ситуације, смењују се и интервали позитивног и негативног емоционалног реаговања. Другим речима, дете у једном тренутку може да буде срећно и да се лепо игра, али у тренутку када му неко узме играчку којом се игра, реаговаће протестом, плачем или бесом. Ако му играчка буде враћена у најкраћем могућем времену, дете ће истог тренутка поново бити радосно и задовољно (Кнежевић, 2012).

Дакле, све претходно наведено указује на то да подстицање емоционалног развоја има значајан утицај на дететов целокупни развој. Емоције се прожимају кроз готово све животне ситуације, само је питање којој се од тих ситуација придаје већи, а којој мањи

значај. Занемаривање емоционалног развоја код детета оставља велике негативне последице јер у том случају, оно неће умети да нормално функционише у друштву. Имајући то у виду, подстицање правилног емоционалног развоја доприноси и правилном целокупном развоју детета.

С обзиром да је су у претходном делу рада представљени социјални и емоционални развој детета, веома је важно истаћи да је за ова два аспекта развоја веома важна дететова слика о себи. Овај појам назива се још и развој појма о себи или свест о себи (самосвет), а представља динамичку компоненту личности и утиче на њено осећање, мишљење и понашање (Кнежевић, 2012).

Слика о себи подразумева представу коју појединац има о себи. Постоје две врсте представа. Прва је физичка представа о себи која се односи на појмове о физичкој појави и значају свих делова тела за његово понашање. Друга је психолошка представа о себи која је састављена од црта као што су независност, поштење, беспомоћност (Кнежевић, 2012).

Развој појма о себи је унутрашњег порекла, али да би се стабилизовао, потребна је подршка околине. Самосвест има хијерархијски карактер (Кнежевић, 2012).

Постоји примарни појам о себи који дете стиче у својој породици. Заправо, учењем по моделу и путем односа са члановима породице, дете индиректно изграђује свој лични идентитет. У овом случају, квалитет односа међу члановима породице, као и квалитет односа детета са осталим члановима породице од пресудног је значаја за дете. Управо од тог квалитета зависи да ли ће се код детета успоставити основа за развој самопоуздања или основа за развој инфериорности (Кнежевић, 2012).

На примарни појам о себи, надограђује се секундарни појам о себи и гради се изван породице, а у интеракцији са другим особама из дететове околине. Веома је битно да дете буде прихваћено и вољено од стране особа које га окружују јер на тај начин оно гради самопоуздање, развија позитивну слику о себи, свесно је својих могућности и квалитета, сигурно је у себе и ту сигурност показује у контакту са другим људима (Кнежевић, 2012).

Слика о себи коју дете стекне на предшколском узрасту одражава се на слику о себи коју ће дете имати и у одраслом добу. Зато је важно да дете о себи стекне позитивну, а опет реалну слику. То значи да дете треба подржати у томе да верује у себе и у своје квалитете и капацитете, а да, са друге стране, буде реално према себи и својим

могућностима. Иако тежак посао, заправо је од круцијалног значаја за дететову будућност.

Социјални и емоционални развој посебно су важни када је у питању дечија игра. Како би се сам процес игре успешно одвијао, неопходно је да се код детета подстичу социјални и емоционални развој. Игра је неодвојиви део дететовог одрастања и развоја, те ће у наставку рада бити представљен сам појам игре.

4.4. Игра и значај игре на раном узрасту

О значају игре на раном и предшколском узрасту, веома је важно говорити управо зато што игра има пресудну улогу за развој детета. Кроз игру, дете упознаје свет око себе, стиче нова искуства, знања, вештине, развија и проширује своја интересовања, формира прва пријатељства, развија емпатију, учи да сарађује, дели и развија стрпљење. Развој свих ових елемената најбоље и најефикасније се развија путем игре.

Постоји много дефиниција које се односе на појам игре, али у овом раду истакнуте су следеће дефиниције:

Према ауторима Инглиш и Инглиш (English&English, 2017), игра се дефинише као добровољна активност која се спроводи без присиле, у целости, са уживањем или са очекивањем уживања (Кларин, 2017).

Према аутору Стурок (Sturrock), игра је јединствена, њена сврха је она сама - ИГРА (Кларин, 2017).

Према Ј. Хојзингу, игра може да се дефинише као добровољна радња или делатност која се одвија унутар неких утврђених временских или просторних граница, према добровољно прихваћеним, али обавезним правилима, без изузетка, којој је циљ у њој самој, а прати је осећај напетости и радости, те свест да је она нешто друго, него обични живот (Каменов, 2009).

Каменов наводи опште карактеристике људске игре, а то су:

- игра је добровољна - дете добровољно ступа у игру и придржава се правила исте
- игра је слободна - од чврсто одређеног циља, од разних утицаја који долазе споља, од ризика од неуспеха
- игра је издвојена - просторно и временски
- игра је неизвесна - по току и исходу

- игра је непродуктивна - сам процес игре је важнији од продукта
- игра је прописана - деца сама постављају правила и поштују их
- игра је фиктивна - у односу на текући живот (Каменов, 2009)

Све наведене карактеристике игре, омогућавају детету да се развија и напредује. Игра помаже детету да изрази своје мисли, осећања, потребе, жеље, намере. Игра треба да буде таква да детету олакша свакодневно функционисање, да помогне детету да превазиђе неке своје страхове, да реши неке своје дилеме, да подстакне оне добре особине, а оне мање добре да сведе на минимум. Игра је дечији посао, а главни задатак предшколског детета јесте да се игра. Само кроз игру, дете ће успети да развије своје капацитете.

Према Каменову, постоје четири велике категорије игре које су представљене у наставку рада (Каменов, 2009).

Прва категорија подразумева функционалне игре. То су игре у којима вршење покрета нема непосредну сврху. Садрже неконтролисане, импулсивне покрете, али и сложеније, повезане покрете. Ти покрети немају одређен циљ. Дете их понавља највише из чистог задовољства јер је њима овладало (Каменов, 2009).

Постоје четири облика функционалних игара:

- 1) Сензомоторне активности сопственим органима- изводе се без играчака, а карактерише их понављање покрета
- 2) Игре посвећене руковању материјалима - ове игре подразумевају руковање различитим покретним играчкама и спортским реквизитима, као и природним и вештачким материјалима
- 3) Покретне игре уз коришћење реквизита - карактерише их кретање које се одвија уз помоћ реквизита
- 4) игре са гласовима, слоговима и речима - ове игре издвајају се из говорног контекста (Каменов, 2009).

Друга категорија подразумева игре са готовим правилима. С обзиром да је игра прописана активност, правила су неодвојива карактеристика сваке игре. Имајући то у виду, постоје три врсте игара са готовим правилима (Каменов, 2009).

Постоје игре чија правила настају у самом процесу играња и то захваљујући договору играча. Затим постоје традиционалне игре са правилима које су настале у току развоја игара као културне баштине човечанства. Оне се преносе са једне генерације на

другу. И на крају, постоје игре са правилима чији је циљ да унапреде развој и учење. Другим речима, настале су из дидактичких разлога (Каменов, 2009).

Правила игре деци могу бити пренета на различите начине. Правила се могу саопштити, односно могу бити вербално објашњена. Затим, правила игре се могу показати, односно демонстрирати. Постоје и играчке које функционишу тако да сугеришу и упућују на одређена правила на основу којих треба поступати са њима (Каменов, 2009).

Дидактичке игре повезане су са свим садржајима и активностима које се реализују у вртићу. Активности у оквиру којих се могу наћи дидактичке игре су следеће:

- 1) Перцептивно-моторне активности - подразумевају посебне играчке и околности, а циљ је увежбавање координације крупних мишићних група и финих мишића са чулом вида, као и вежбе чула.
- 2) Здравствено - хигијенске активности - подразумевају активности у којима се примењују и систематизују сазнања о здрављу и хигијени, али путем правила игре.
- 3) Друштвене активности - подразумевају игре са правилима које су осмишљене тако да подстичу дечји развој и учење. Подразумевају размену, такмичење, сарадњу и све врсте социјалних контаката међу децом. Ове активности идеалне су за развој социјализације.
- 4) Афективне активности - подразумевају игре које деци пружају могућност да боље упознају и изразе своја осећања, а све у циљу овладавања њима. Исто тако, ове активности подстичу развој емоционале осетљивости, емпатије и емоционалне културе уопште.
- 5) Еколошке активности - главна тема ових игара јесте заштита животне средине. Путем ових активности, код деце се развија свест о очувању околине и усвајају се начини на које треба бринути о природи.
- 6) Откривачке активности - ова врста игара има експериментални и импровизаторски карактер. То значи да деца експериментишу различитим материјалима, играчкама или прибором, а самим тим и импровизују како би увидели различите могућности истих предмета.
- 7) Логичко - математичке активности - подразумевају игре којима је у правилима укомпоновано вршење интелектуалних операција што подстиче интелектуални

развој. Другима речима, ове активности односе се на логичко сазнање: доmine, игре стратегија, игра које подразумевају решавање проблема.

- 8) Практичне активности - подразумевају игре у којима се систематизују дечија сазнања о раду људи, као и о саобраћајним прописима и понашању у саобраћају.
- 9) Активности у којим се унапређује комуникација и стваралаштво - подразумевају разне говорне игре које доприносе правилној артикулацији и распознавању гласова, игре речима и римама, игре којима се унапређује говорно стваралаштво, игре са елементима драмске уметности (игре огледала или игре пантомиме), игре бојама и облицима, повезане са ликовним васпитањем, игре гласовима, тоновима и музиком, повезане са музичким васпитањем и ритмичке игре карактеристичне за плесно васпитање (Каменов, 2009).

Трећа категорија подразумева конструкторске игре. То су игре током којих дете уобличава материјал. Дете на тај начин постиже одређен циљ који превазилази вршење покрета карактеристично за функционалну игру. Ове игре омогућавају детету да створи нешто што је резултат његовог рада и напора. Главна карактеристика ових игара током дететовог развоја јесте прелазак са метафоричког на логички начин размишљања (Каменов, 2009).

Ове игре јављају се у неколико облика:

- Проналажење комбинација насталих ненамерним руковањем материјалом - на узрасту око друге године, код деце долази до открића да, манипулишући елементима неког материјала, могу да створе различите спојеве који подсећају на нешто. На пример, коцке наслагане једна на другу, подсећају на кулу.

- Обликовање - користећи различите врсте материјала, дете открива најпогоднији начин на који може да користи тај материјал и да се игра њиме. На тај начин, без свесне намере, дете ствара креацију која има смисла. На пример, играјући се глиномолем, дете открива какве све облике може да створи користећи овај материјал.

- Ређање материјала - на узрасту између треће и четврте године, дете почиње да ниже или ређа на вршцу елементе неког материјала један до другог, с тим што у овом периоду, дете има развијену способност да ову радњу врши на основу више критеријума, а не само на основу једног.

- Графичко представљање - подразумева да дете најпре на папиру непланирано ствара различите шаре, па тек на крају увиђа да те шаре подсећају на одређене облике.

- Грађење готовим материјалом и организовање материјала - постоје две врсте грађења елемената. Елементи могу да се граде од материјала који не представља конкретне објекте (као што су лево коцке), али и од фигуралних елемената који представљају одређене предмете или ликове (куће, људе, животиње, дрвеће, цвеће, возила, итд.).

Утилитарне конструкције - у први план стављају употребљивост онога што се направи (то су углавном играчке од готових делова и са неким уграђеним механизмом) (Каменов, 2009).

Четврта категорија подразумева игре маште или игре улога. За подстицање социјалног и емоционалног развоја, од пресудног је значаја ова врста игре.

Суштина ових игара је управо у имитацији. Током реализације ових игара, деца користе сопствено тело да би представила неки предмет, идеју, осећање или ситуацију (Каменов, 2009).

Игре маште, тј. игре улога, омогућавају деци да се нађу у различитим улогама, да искусе како је бити неко други, што свакако подстиче разумевање и емпатију. Путем ових игара, деца се упознају са широким спектром емоција, уче да препознају емоције код других и да сами изразе оно што осећају на адекватан начин (Каменов, 2009).

Ове игре подстичу децу на сарадњу. Да би биле успешне, деца морају да се договарају, преговарају, постижу компромисе, поштују и прихватају туђе мишљење, узимају у обзир туђе идеје. Игре маште представљају темељ за социјално функционисање детета када оно одрасте (Каменов, 2009).

Ове игре појављују се у следећим облицима:

Опонашање поступака - током овог облика игре улога, врше се замене у употреби предмета. На пример, деца користе столице поређане једну иза друге као аутобус.

Симболичка имитација - подразумева више фаза. Почиње тако што деца најпре подржавају саме себе у замишљеним ситуацијама (играју се школе, тј. учитељице и ученика). Затим деца пројектују сопствене акције на објекте (хране се лутке). На крају, у појединим стварним ситуацијама, дете испољава понашање које има елементе играња улога (девојчица је тужна зато што се њена омиљена лутка повредила, а одмах затим схвата да она уопште није жива).

Симболичка игра улога са сижеом - током ове игре, деца преузимају улоге из реалног, свакодневног живота и приказују понашање особа које их окружују (деца одлазе код лекара или зубара, купују у продавници, иду у шетњу) (Каменов, 2009).

Из свега претходно наведеног, може се извести закључак да је игра неопходан елемент дететовог одрастања. Игра је дечији посао и неодвојиви део његове свакодневнице. Главна улога игре јесте да детету пружи осећај безбрижности, сигурности, уживања и задовољства, али и могућност да прошири своје видике и стекне ново искуство.

С обзиром да су у овом раду истакнути социјални и емоционални развој као аспекти развоја од изузетног значаја, веома је важно у наставку рада објаснити какав је однос између игре и социјалног и емоционалног развоја.

4.5. Однос игре и социјалног и емоционалног развоја

Игра и социјални и емоционални развој уско су повезани. Заправо, игра има директан и непосредан утицај на социјални и емоционални развој детета јер се, управо путем игре, код детета подстичу социјалне и емоционалне вештине. Игра детету пружа могућност да стекне искуство у социјалном и емоционалном изражавању. Дете стиче способност да процени у којим ситуацијама је одређено понашање адекватно, као и која је емоција прикладна да се изрази у датој ситуацији. Код детета се развија способност препознавања емоција код вршњака, као и способност избора адекватне реакције у односу на нечије емоције или расположење. Исто тако, деца увиђају да њихови вршњаци могу различито да реагују у истим ситуацијама. Неко ће пораз у игри поднети лакше, него теже; неко ће се победи више радовати, неко мање; неко се боље носи са неправдом, неко теже. Дете, на тај начин, увиђа да свако од нас поседује различите особине и да је потпуно прихватљиво да нисмо сви исти.

Према речима доктора Емила Каменова, игра је друштвена активност и као таква пружа безброј могућности за развој социјалне свести код деце. Игра детету даје прилику да успоставља различите врсте односа (сарадничке, такмичарске и сл.) како са другом децом, тако и са одраслима, чиме оно богати своје социјално искуство. Исто тако, игра изазива широк спектар емоција, поготово позитивних емоција, које доприносе развијању дететове личности. Проводећи време у игри са вршњацима, дете заједно са њима машта

и изражава своје идеје. На тај начин, дете превазилази осећај супарништва или угрожености у односу на своје другаре. При том, дете има прилику да открије задовољство живота организованог у друштвеној заједници. Управо од тог задовољства и зависи дететово друштвено прилагођавање. Што је дете задовољније животном организацијом у друштвеној заједници којој припада, лакше ће се и прилагодити истој (Каменов, 1997.).

Игра, такође, помаже детету приликом превазилажења негативних емоција, као што је осећање стрепње. Ово осећање најчешће је изазвано ограничењима и препрекама са којима се дете суочава приликом задовољења својих потреба. Те потребе дете може да оствари на илузорном плану, односно путем игре (Каменов, 1997).

У реалном животу, постоје ситуације којих се дете плаши и које га брину. Управо понављањем таквих ситуација током игре, дете стиче утисак да их својевољно може изазвати, а самим тим и контролисати (Каменов, 1997).

За децу која су стидљивија или повученија, игра је идеална прилика да се развије и подстакне сигурност. Док игра траје, у њиховом понашању не постоји страх од грешке и осуде који их кочи у свакодневном животу и функционисању (Каменов, 1997).

Као што је већ објашњено у претходном поднаслову, за развој социјализације пресудне су игре улога. Заправо је непроцењив значај игре улога приликом ослобађања од унутрашње напетости, што доприноси успостављању равнотеже детеове личности и менталног здравља. Значај игре огледа се и у томе да дете прерађује емоције, жеље и маштања, обједињује их у своју личност и на тај начин постиже унутрашњу хармонију.

Управо из тог разлога, веома је важно детету омогућити услове за слободну, неометану и неорганизовану игру имагинативног карактера, али и дидактичка средства и материјале за развој физичких способности (Каменов, 1997).

Како би до игре уопште и дошло, потребно је да атмосфера у којој се дете налази буде пријатна и да пружа осећај сигурности, јер само у таквој атмосфери, смањују се стрес и фрустрација које изазива страх од неуспеха, а самим тим, дете лакше прихвата и пораз (Каменов, 1997).

У реалном животу, деца су у односу на одрасле у подређеном положају и врло често имају страх и отпор према њима. Зато је за васпитаче веома важна заједничка игра са децом јер пружа детету могућност да са одраслима формира партнерске односе засноване на поверењу и уважавању (Каменов, 1997).

Управо је игра активност која детету омогућава да развије свој карактер, али и да се упозна са различитим врстама других карактера.

Према речима једног од најугицајнијих психолога Н. Рота, карактер подразумева вољне особине, али пре свега ако се појављују у понашању у вези са моралним принципима који важе за одређено друштво. Према томе, карактер је систем особина којима се означава начин активности у остваривању друштвено важних циљева. Карактер се дефинише и као интегрисани систем особина које омогућавају појединцу да упркос препрекама, на релативно доследан начин поступа у односу на моралне особине неког друштва. (Кнежевић, 2013).

Огроман је значај игара у моралном развоју деце. О томе сведочи чињеница да основни садржај игара представљају норме понашања које важе за одрасле људе. Током игре, дете као да прелази у развијени свет највиших облика људске делатности, односно у развијени свет међуљудских односа. Управо захваљујући игри, норме које представљају основу међуљудских односа, постају извор развоја морала сваког детета (Ељкоњин, 1981).

Морал представља скуп обичаја и мерила понашања (кодекса) којим се подразумева врлина и однос према другима и који доприноси развоју свих, са применом опште важећих мерила понашања (Хрњица, 1990).

Морал је друштвена творевина. Свако друштво и свака култура има свој морални кодекс којим је јасно одређено која су понашања и које су вредности за то друштво исправни, а која понашања и вредности исто то друштво не подржава. Како дете расте и развија се, оно усваја оне моралне вредности које заступа друштво у којем одраста.

Моралне вредности усвајају се социјализацијом и тако настаје савест. То значи да дете стиче способност да сопствено понашање оцени као добро или лоше, те у складу са тим, осећа одређену емоцију. Уколико дете своје понашање оцени као добро или исправно, дете ће осећати понос, срећу, задовољство јер је учинило нешто што је у складу са уверењима које налаже друштво у ком оно одраста. Уколико је дете учинило нешто лоше, осећаће стид, срамоту, тугу јер је учинило нешто што није у складу са уверењима друштва у ком одраста (Кнежевић, 2013).

Игре које посебно доприносе моралном развоју свакако су оне током којих се појављује симболичка имитација, као и драмске игре или игре улога. Ова врста игара битна је из још једног разлога. С обзиром да дете у реалном животу нема могућност да учествује равноправно са одраслима, оно то чини на замишљеном плану. Другим речима,

игра улога му омогућава да се стави у позицију одраслог и на тај начин имитира понашање неке одрасле особе из вог окружења (Каменов, 1997).

Најидеалнији начин за подстицање социјалног и емоционалног развоја јесте да деца време проводе у заједници, играјући се са својим вршњацима. Иако сам процес социјализације код деце почиње код куће, похађање вртића незамењиво је и веома драгоцено искуство за свако дете. Управо из тог разлога, у наставку рада биће објашњено на који начин игра утиче на вршњачке односе у вртићу.

4.6. Утицај игре на вршњачке односе у вртићу

Полазак у вртић представља прекретницу у животу сваког детета. Промена средине свакако утиче на дечију психу и емоције. Пре поласка у вртић, дете већи део времена проводи код куће са породицом где је пажња усмерена искључиво на њега (или можда још на брата или сестру). Поласком у вртић, дете се сусреће са великим бројем друге деце са којима проводи своје време. Дете постаје члан колектива, налази се у ситуацији да мора да се избори за себе, за пажњу васпитача; бори се да изрази своје мисли, емоције, потребе; да стекне пријатеља са којим жели да се игра. Вртић омогућава детету да се социјализује и да увиди како треба неговати пријатељство. Формирање вршњачких односа на предшколском узрасту представља основу за каснији живот. Начин на који деца успостављају вршњачке односе, које критеријуме имају приликом склапања пријатељстава, начин на који бирају са ким желе или не желе да се играју, са ким ће се дружити или не, представља основу за каснији живот. Када одрасту, у свим тим аспектима живота функционисаће по истом принципу као и у детињству. Управо игра представља идеалан начин да се дете адаптира на вртић и формира вршњачке односе. Током игре, дете се осећа најприродније, најкомфорније и најслободније, па самим тим је игра најбољи начин и за успостављање социјалних односа. Током игре, дете развија толеранцију, учи да не осуђује, развија емпатију, стиче разумевање за различите идеје или мишљења. Све претходно наведено упућује на то да игра у великој мери олакшава успостављање вршњачких односа код деце у вртићу, што свакако указује на огроман значај који игра има у дететовом развоју.

Игра детету пружа веома значајну улогу коју ниједна друга животна ситуација не пружа. То је управо улога у одучивању о правилима којих се треба доследно придржавати. Приликом организоване игре, сукобљавање у групи сведено је на

минимум, самим тим што постоје одређена правила која се поштују и што сви учесници имају своје улоге и понашају се у складу са истим. Веома важне вештине које се развијају током игре јесу самоконтрола, овладавање сопственим импулсима и усклађивање са понашањем осталих чланова групе. Од неизмерног је значаја да дете овлада овим вештинама јер се оне преносе и на различите животне ситуације које не подразумевају игру (Каменов, 1997).

Учествовање детета у различитим врстама игара, а посебно у играма маште, значајно је јер се дете ослобађа егоцентризма, повећава се кооперативност међу децом, а смањује се агресивност у њиховом понашању. Током игре, код детета се развија концентрација, односно способност да своју пажњу усмери на одређену активност, што је свакако важно и приликом успостаљања вршњачких односа у вртићу, али и било којих односа у каснијим животним ситуацијама (Каменов, 1997).

Осим што подстиче социјални и емоционални развој и олакшава успостављање вршњачких односа код деце, игра има и огроман утицај на васпитно-образовни рад у вртићу. С обзиром да је игра најидеалнији облик учења на предшколском узрасту, готово је немогуће изоставити игру приликом реализације васпитно-образовног рада. Зато ће у наставку рада бити представљен однос игре и васпитно-образовног рада.

4.7. Однос игре и васпитно-образовног рада

Реализација васпитно-образовног рада неодвојиви је део рада у вртићу. Улога вртића огледа се у томе да дете припреми за реалан живот, а тај циљ остварује се спровођењем различитих активности у оквиру васпитно-образовног рада. Ипак, како би дете савладао све активности које су васпитно-образовним радом предвиђене за његов узраст, неопходно је да се игра и да путем игре усавршава исте. Према томе, утицај игре на васпитно-образовни рад је огроман.

Утицај игре на васпитно-образовни рад од посебног је значаја за васпитача. Дете кроз игру изражава своја осећања, жеље, потребе, мисли, али и интересовања. Док посматра ток и начин дечије игре, васпитач је у прилици да боље упозна децу. Васпитач има могућност да стекне различита сазнања о детету до којих иначе не би дошао у неким другим ситуацијама које не подразумевају игру.

Посматрајући игру, васпитач може да открије да ли је дете интровертно или екстровертно; да ли лако пристаје на компромисе или је преговарач; да ли је иницијатор

игре или само послушни учесник. Често се дешава да се неки догађај из дететовог живота одражава на начин на који се дете игра, па васпитач може да разговара са дететом и на тај начин му помогне да процесуира тај догађај.

Игра је одличан показатељ дечијих интересовања. Приликом осмишљавања теме коју треба да обради у свом васпитно-образовном раду, игра представља идеалну прилику да васпитач открије шта то децу највише занима. Понекад се идеја за тему која ће се обрађивати појави кроз спонтану дечију игру. Ипак, понекад је потребно да васпитач у малој мери асиситира, односно да олакша пут до формирања теме. То може да уради уређењем простора за игру тако што ће деци понудити неке играчке или материјале који ће их навести на одређену врсту игре, а која ће децу асоцирати на неку тему.

Веома је важно истаћи разлику између игре и игролике активности. Док год су у некој активности главни иницијатори и организатори деца, та активност се сматра игром. Чим главну реч преузме васпитач, такву врсту активности називамо игроликом активношћу (Каменов, 2009).

Осим на васпитно-образовни рад, игра има велики утицај и на формирање пријатељства. Играјући се, деца проводе много времена заједно, упознају се међусобно, стичу поверење или неповерење једни у друге, развијају способност да процене да ли некога желе у свом друштву или не. Управо из тог разлога, последњи наслов у овом раду посвећен је дечијим пријатељствима.

4.8. Дечија пријатељства

На предшколском узрасту, постављају се основе за формирање пријатељстава. Дете усваја критеријуме према којима ће у каснијем животном добу успостављати пријатељске односе и бирати пријатеље. За здрав и правилан социјални и емоционални развој сваког детета неопходно је присуство вршњака, односно, неопходно је да оно проводи време са другом децом истог или сличног узраста, да са њима комуницира, размењује идеје, мишљења. На тај начин, формирају се вршњачки односи међу децом који им омогућавају да стекну искуство у социјалном функционисању. Управо ова врста искуства од пресудне је важности када је реч о развоју социјализације код деце.

Начин на који деца функционишу на предшколском узрасту огледа се управо кроз игру. Путем игре, деца изражавају све што желе да постигну. Имајући то у виду, најлакши начин на који деца формирају пријатељства јесте управо путем игре. Деца ће се најлакше споразумети и договорити уколико користе -језик- игре.

Када је реч о дечијим пријатељствима, веома је важно нагласити да односи између вршњака у знатној мери доприносе развоју социјалних вештина код деце. Да би се остварила способност успостављања и одржавања узајамно регулисаних односа са другим особама, да би се остварили ефикасни начини емоционалног изражавања и да би се подстакло ангажовање у социјалној ситуацији која је реално процењена, неопходна је социјална интеракција са другом децом и одраслима (Крњајић, 1990).

Прва пријатељства и прве социјалне односе деца формирају у заједници у којој проводе највише времена. На предшколском узрасту, та заједница представља групу у вртићу. Дечије институције углавном су градиране према узрасту, па су тако и васпитно-образовне групе формиране у односу на године деце. То значи да ће у једној групи бити деца истих или приближно истих година. Међутим, међу децом истог хронолошког узраста могу да постоје разлике у психофизичким карактеристикама (Крњајић, 1990).

Упркос томе, деца у истој заједници међусобно формирају вршњачке односе. Под појмом вршњачки односи подразумевају се они социјални односи у којима еквивалентност у развоју и социјалном статусу карактерише партиципанте. Формирање социјалних односа неопходан је услов за склапање пријатељства (Крњајић, 1990).

Постоје различите дефиниције пријатељства, али једна од најчешћих гласи да се пријатељство одређује као везаност једне особе за другу на основу наклоности и/или поштовања (Крњајић, 1990).

Социјални односи већине деце усмерени су и концентрисани на њихове пријатеље. Дете може да формира другарске односе са великим бројем вршњака, али ће пријатељски однос формирати са једним или неколицином другара. Према томе, пријатељство представља специфичну, емоционалну везаност која личи на везаност између деце и њихових родитеља (Крњајић, 1990).

С обзиром на то да је пријатељство једна врста везе, оно захтева близину и чест контакт са другом особом. Пријатељи пружајају осећање сигурности у ситуацијама које су детету непознате или непријатне. Пријатељство код детета изазива радост, развија поверење у друге људе, подстиче међусобно задовољство. Имати пријатеља представља веома важан аспект у дететовом развоју. Другим речима, имати пријатеља представља

социјално постигнуће, индикатор социјалне компетентности и знак доброг менталног здравља. Пријатељство се разликује од неких других односа које дете формира током свог развоја. Једна од основних разлика између пријатељског и неког другог односа јесте у томе што су пријатељства вољна, односно, дете има слободу избора да само себи бира пријатеље. Дете добровољно успоставља однос са својим вршњацима, али и добровољно прекида тај однос уколико се у истом не осећа добро или пријатно (Крњајић, 1990).

Постоје два начина на основу којих се најједноставније могу препознати дечија пријатељства. Уколико је учесталост са којом деца приступају једно другом честа, неоспорно се ради о дечијем пријатељству. Са друге стране, облик понашања говори да међу децом постоји пријатељство. То понашање огледа се у додиривању другог детета, гледању у њега, давању ствари другом детету, узимању ствари од другог детета, разговору, итд (Крњајић, 1990).

Да би деца успоставила пријатељски однос, потребно је, пре свега, да буду прихваћена међусобно, да осећају наклоност једни према другима, да имају заједничка интересовања, да лако налазе заједнички језик и да им је пријатно током времена које заједно проводе (Крњајић, 1990).

Имати пријатеље представља огромно богатство. То су особе које свака индивидуа сама бира на основу сопствених уверења и ставова. Како би успешно могла да функционише у друштвеној заједници, потребно је да особа остане доследна тим истим уверењима и ставовима. Другим речима, дете већ на предшколском узрасту треба васпитавати тако да поштује и уважава све вршњаке са којима се свакодневно сусреће, али да је сасвим прихватљиво да међу њима постоје појединци са којима се то исто дете боље слаже, који му више одговарају и са којима лакше успоставља комуникацију и налази заједнички језик. Сасвим је прихватљиво да су нека деца наклоњенија једна другима у односу на другу децу. То, наравно, не значи да васпитач у вртићу треба да подржава формирање мањих група у оквиру исте васпитне групе, али свакако да треба да подстакне пријатељство међу децом која су међусобно наклоњена, добро се слажу и позитивно утичу једна на другу.

Пријатељи спадају међу најзначајније особе у дететовом одрастању. Они детету пружају осећај сигурности, безбрижности, подижу самопоуздање и самоувереност. С обзиром да дете формира пријатељство са оним вршњацима са којима жели, односно са онима који му одговарају по особинама и карактеру, оно треба да то исто пријатељство

и негује. То значи да треба да пристаје на компромисе и буде кооперативно. Јер само пријатељство које је неговано, може да буде и трајно пријатељство.

5. Емпиријски део

5.1. Предмет и проблем

Игра представља најидеалнији облик дечијег изражавања. Ова активност детету пружа могућност да искаже све своје жеље и потребе. Исто тако, игра детету пружа прилику да на најлакши начин успостави однос и комуникацију са особама из свог окружења. Како би се деца предшколског узраста што боље прилагодила васпитној групи којој припадају, неопходно је да успоставе квалитетне односе са вршњацима са којима свакодневно проводе време. Имајући то у виду, проблем овог истраживања огледа се у испитивању улоге коју игра има на успостављање вршњачких односа код деце предшколског узраста. Другим речима, што су међусобни односи међу децом квалитетнији, деца ће се самим тим осећати боље и лакше ће прихватати једни друге.

5.2. Циљ

Циљ овог рада јесте испитати какав утицај има игра приликом успостављања вршњачких односа код деце предшколског узраста. Другим речима, циљ овог рада јесте испитати да ли игра, приликом успостављања вршњачких односа код деце предшколског узраста има позитиван или негативан утицај.

Из циља проистиче задатак да се открије и које игре деца воле да играју, да ли се играју индивидуално или групно и каква је улога васпитача.

5.3. Општа хипотеза

Претпоставља се да улога игре има позитиван утицај на успостављање вршњачких односа код деце предшколског узраста.

5.4. Узорак

Деветоро деце предшколског узраста „ПУ - Наша радост“ (од 3 године до поласка у школу). Од тога је 7 дечака и 2 девојчице. Истраживање је спроведено у вртићу „Мала Алиса“, „ПУ - Наша радост“ у мешовитој узрасној групи „Лоптице“ (од три године до

поласка у школу). Нека деца су социјално и емотивно више зрела, а нека мање, па ће и одговори на питања варирати зависно од узраста.

У раду је коришћена феноменолошка метода која се рађа из феноменологије (Хусерлове филозофије), али је потакнута и критикама елементаристичности, атомистичности и артифицијелности класичне структуралне психологије и њеног метода. Феноменолошки метод подразумева интроспективни опис појава свести онако како су дате (као феномени тј. доживљаји), при чему се инсистира на потпуној дескрипцији доживљаја који укључује целовитост, значење и осмишљавање (јер се целина и смисао третирају као иманентни део самог феномена, тј. његове структуре), али не и интерпретацију, тумачење и елаборацију (које се сматрају (ре)конструкцијом доживљаја), што, све заједно, значи "неговање дисциплиноване наивности". Ова наивност се не постиже тако лако – потребно је "заборавити" сва знања и очекивања која су део нашег свакодневног понашања. Феноменолошки опис посебно је експлоатисан у Гешталт психологији.

У раду је коришћена и метода систематског посматрања. Сама реч метода подразумева општи начин организовања истраживања психолошких (развојних) проблема који пролази кроз одређене етапе или фазе (Кнежевић, 2013).

Систематско посматрање подразумева плански одабир једне психичке функције или облика понашања који се потом систематски посматра уз бележење онога што је уочено. Понашање које се посматра не изазива се плански, већ испитивач бележи само оно што се спонтано дешава (Кнежевић, 2013).

Ова метода изабрана је због тога што се о деци и њиховом развоју најлакше може сазнати посматрањем током спонтаних, свакодневних активности. Деца се тада понашају сасвим искрено и природно, па су резултати које даје ова метода сигурни и тачни.

Техника истраживања подразумева посебне поступке који се користе при прикупљању, обради и приказивању података. У овом раду, коришћена је техника социометрије, као и техника разговора.

Социометрија је квантитативна (нумеричка) техника истраживања која се користи у социологији, социјалној психологији и сродним областима. Циљ социометрије је да мери друштвене односе унутар одређене групе, да процени како појединачне тако и опште податке. Ова метода изабрана је зато што на најбољи начин приказује социјалне односе у некој групи.

С обзиром да је у раду коришћена техника социометрије, неизоставан је социометријски поступак, односно социограм. Овим поступком се брзо и лако испитују односи у групи, као и структура групе. Другим речима, утврђује се положај сваког појединца у групи (да ли је усамљен или се дружи, да ли је прихваћен у групи или не, да ли он прихвата друге чланове групе или не, да ли је група компактна или разједињена). У овом истраживачком раду, представљен је позитиван социограм који указује на најомиљеније дете у групи, али и негативан социограм који указује на најнеомиљније дете у групи.

5.5. *Метода*

Метода систематског посматрања (метода контролисаног посматрања) - процес који васпитач посматра у овом истраживању је социјализација, тј. успостављање вршњачких односа код деце путем игре. Протокол по коме васпитач посматра поменути процес је следећи:

- 1) Васпитач најпре посматра које игре и играчке су најзаступљеније у групи.
- 2) Васпитач уређује окружење тако да деца имају могућност да осмисле и реализују различите игре. Обезбеђује довољно дидактичких средстава, али води рачуна да их не буде превише како се дечија игра не би расплинула.
- 3) Посматра да ли је дечаци и девојчице играју заједно, одвојено или то зависи од игре која је актуелна у датом тренутку.
- 4) Васпитач посматра да ли постоје неке мање групе у оквиру васпитно-образовне групе и зашто.
- 5) Васпитач посматра јесу ли нека деца изопштена и зашто.
- 6) Васпитач посматра да ли се деца различитог узраста играју заједно.
- 7) Васпитач посматра на који начин присуство различитог узраста у истој васпитној групи утиче на успостављање вршњачких односа.
- 8) Васпитач посматра на који начин старија деца помажу млађој деци приликом укључивања у игру и прилагођавања истој.
- 9) Васпитач посматра у којој мери су деца спремна да деле играчке.
- 10) Васпитач посматра у којој мери су деца спремна да сарађују током игре.

Запажања која је испитивач уочио током посматрања:

- 1) Најзаступљеније игре у групи јесу вије, игра памћења и печена ћурка. Играчке којима деца највише воле да се играју јесу фигуре животиња.
- 2) Васпитач је испунио полице у соби дидактичким средствима, као што су игра памћења, лево коцке, пузле. Панои су испуњени различитим рецитацијама поред којих су илустрације истих. Деца воле да рецитију, а илустрације им помажу да лакше запамте текст рецитације.
- 3) Дечаци и девојчице играју се заједно. Током игре, у групи није присутно одвајање деце по полу.
- 4) У овом васпитно-образовној групи не постоје мање групе.
- 5) У групи постоје деца која су изопштена, а то су деца са сметњама у развоју. Инклузија није развијена на високом нивоу, те је неминовно да таква деца буду изопштена.
- 6) С обзиром да је ова група узрасно мешовита, неминовно је да се деца различитог узраста играју заједно.
- 7) Присуство различитог узраста у истој васпитној групи позитивно утиче на успостављање вршњачких односа. Млађа деца уче од старије деце и угледају се на њих. Старија деца помажу млађој деци, па самим тим развијају емпатију и разумевање.
- 8) Старија деца помажу млађој деци приликом укључивања у игру и прилагођавања истој тако што их позивају у игру и објашњавају им правила игре.
- 9) Деца су у великој мери спремна да деле играчке.
- 10) Деца су у великој мери спремна да сарађују током игре.

5.6. Техника

Разговор је намењен деци предшколског узраста (3-7 год.).

Питања су отвореног типа. Деца имају могућност да дају више одговора. Са децом је разговарао испитивач у вртићу „Мала Алиса“, „ПУ -Наша радост“ у радној соби. Разговор је вођен појединачно, односно испитивач је насамо разговарао са сваким дететом, док су остала деца боравила у суседној соби са васпитачем. Испитивач је са децом разговарао истим редоследом којим су доле наведени одговори на питања.

Све одговоре васпитач записује.

- 1) Која је твоја омиљена игра? Зашто?
- 2) Са ким највише волиш да играш своју омиљену игру? Зашто?
- 3) Да ли постоји неко са ким никако не би волео да играш своју омиљену игру? Ко је то? Зашто са њим/њом не волиш да играш ту игру?
- 4) Да ли постоји нека игра коју уопште не волиш да играш? Која је то игра? Зашто не волиш да играш ту игру?
- 5) Да ли више волиш да се играш сама/а или са својим другарима?
- 6) Да ли више волиш да се играш са дечацима или са девојчицама? Зашто?

Дечији одговори на питања из разговора представљени су табеларно.

1) Која је твоја омиљена игра? Зашто?

Ива Р. В.-6 год.- будући предшколац	Највише волим да играм вије због тога што могу да трчим, да се забављам и да се играм са другом децом у пару.
Богдан С.- 4 год.,	Највише волим да играм игре са животињама јер су ми занимљиве.
Вук Б. -7 год.- предшколац	Највише волим да играм игру памћења зато што ми та игра помаже да развијам мозак, морам да размишљам и морам да запамтим где се која картица налази.
Димитрије -7 год.- предшколац	Највише волим да се игра игру памћења јер треба да запамтим где се која картица налази.
Вук Р.-7 год. - предшколац	Највише волим да игра игру памћења јер у тој игри морам да памтим и да размишљам.
Иван Г.-6 год. - будући предшколац	Највише волим да играм игру печена ћурка. Занимљива ми је та игра јер треба да погађам ко је сакривен.
Немања-5 год. - будући предшколац	Волим да играм игру памћења зато што током те игре треба да размишљам.
Зејнеп-6 год.- предшколац	Највише волим да играм вије јер волим да трчим.
Андреј-5 год.- предшколац	Највише волим да играм игру печена ћурка. Занимљива ми је та игра јер треба да погађам ко је сакривен.

Табела 1

На основу ове табеле, види се да је највише пута бирана игра памћења, што указује да је та игра омиљена међу децом. Ова игра погодна је за развој социјализације јер од деце захтева да чекају свој ред, да буду стрпљиви, да поштују саиграче, да прихвате нечију победу, да се не љуте уколико изгубе, већ да пораз схвате као мотивацију да треба и даље да се труде.

2) Са ким највише волиш да играш своју омиљену игру? Зашто?

Ива Р.В.	Највише волим да се игра са Вуком Б., Андрејом и Димитријем јер су ми они најбољи пријатељи.
Богдан С.	Највише волим да се играм са Ивом и Вуком Б. јер су леви.
Вук Б.	Највише волим да се играм са Димитријем, Андрејом и Ивом. Дуго се дружимо и лепо се играмо.
Димитрије	Највише волим да се играм са Вуком Б., Ивом и Андрејом јер се са њима никада не свађам.
Вук Р.	Највише волим да се игра са Немањом и Богданом јер су добри другари.
Иван Г.	Највише волим да се играм са Вуком Р., са Вуком Б. и са Богданом јер су ми најбољи другари и волимо да се смејемо заједно.
Немања	Највише волим да се игра Вуком Р., Вуком Б. и Иваном јер волимо да играмо исте игре.
Зејнеп	Највише волим да се игра са Ивом, Мајом и Немањом јер су ми најбољи пријатељи.
Андреј	Највише волим да се играм са Ивом, Вуком Б. и Вуком Р. зато што се лепо играмо.

Табела 2

Ова табела односи се на социјалне односе у групи, на основу чега може да се види које се дете са ким добро слаже и ко кога бира за игру. Неоспорно је да је омиљен међу свима дечак Вук Б.

3) Да ли постоји неко са ким никако не би волео да играш своју омиљену игру? Ко је то? Зашто баш са њом/њим не волиш да играш своју омиљену игру?

Ива Р. В.	Не волим да се игра са Мајом- јер она не види. Не волим да се играм ни са Душаном-јер не уме да се игра. (Маја и Душан су деца са сметњама у развоју.)
Богдан С.	Не волим да се играм са Душаном јер се он удара.
Вук Б.	Не волим да се игра са Душаном јер ме увек криви за нешто.
Димитрије	Волим да се играм са свим другарима.
Вук Р.	Не волим да се играм са Милицом јер она не уме да се игра.
Иван	Не волим да се игра са Јосипом јер се он туче. Не волим да се игра ни са Душаном јер он измеша картице у игри памћења и тако поквари игру.
Немања	Не волим да се игра са Богданом јер се он брзо наљути.
Зејнеп	Не волим да се игра са Иваном јер он прича док једе.
Андреј	Не волим да се играм са Јосипом јер он не жели да дели играчке.

Табела 3

Ова табела се, као и претходна, односи на социјалне односе у групи. Међутим, ова табела показује које дете са ким не воли да се игра и кога не бира за игру. Дечији одговори указују на то да је најмање омиљено дете међу свима Душан. С обзиром да је он дете са сметњама у развоју, није укључен у разговор.

4) Да ли постоји нека игра коју уопште не волиш да играш? Која је то игра? Зашто не волиш да играш ту игру?

Ива Р. В.	Не волим да играм фудбал јер је то груба игра и за дечаке је.
Богдан С.	Не волим да игра вије. Досадна ми је та игра.
Вук Б.	Не волим да играм игру Печена ћурка. Досадно ми је и не траје дуго.
Димитрије	Волим да играм све игре.
Вук Р.	Волим да играм све игре.
Иван	Не волим да се играм у дечијој кухињи јер не волим да кувам.
Немања	Не волим да се играм животињама јер су ми досадне.
Зејнеп	Не волим да играм музичке столице јер ми је то досадно.
Андреј	Не волим да играм игру печена ћурка је ми је досадно.

Табела 4

Ова табела односи се на игру која је најмање омиљена међу децом. Дечији одговори указују да је игра Печена ћурка најмање омиљена игра међу децом. Ова игра захтева стпљење и концентрацију, што код деце на овом узрасту није развијено у довољној мери. Свакако да треба постепено развијати ове вештине код деце, а то би допринело да им се ова игра допадне.

5) Да ли више волиш да се играш сам/а или са својим другарима?

Ива Р. В.	Више волим да се играм са својим другарима него сама. Када се играм сама, недостају ми моји другари.
Богдан С.	Више волим да се играм са својим другарима него сам.
Вук Б.	Више волим да се играм са другарима него сам. Брзо ми досади да се играм сам.
Димитрије	Више волим да се играм са другарима него сам. Занимљивије ми је у друштву.
Вук Р.	Више волим да се играм са другарима него сам.
Иван	Више волим да се играм са другарима него сам.
Немања	Више волим да се играм са другарима него сам јер ми је у друштву занимљивије.
Зејнеп	Више волим да се играм у групи него сама.
Андреј	Више волим да се играм у групи него сам.

Табела 5

Одговори из ове табеле указују нам на то да сва деца са којом је вођен разговор више воле да се играју у друштву него сама. То нам говори да је код деце подстакнута социјализација, да воле да проводе време са својим вршњацима и да су вољни да сарађују.

б) Да ли више волиш да се играш са дечацима или са девојчицама?

Ива Р. В.	Волим да се играм и са дечацима и са девојчицама.
Богдан С.	Више волим да се играм са дечацима него са девојчицама.
Вук Б.	Више волим да се играм са дечацима.
Димитрије	Више волим да се играм са дечацима.
Вук Р.	Више волим да се играм са дечацима.
Иван	Волим да се играм и са дечацима и са девојчицама.
Немања	Волим да се играм и са дечацима и са девојчицама.
Зејнеп	Више волим да се игра са девојчицама него са дечацима.
Андреј	Волим да се играм и са дечацима и са девојчицама.

Табела 6

На основу одговора из ове табеле, види се да су деца углавном бирала да се играју са дечацима. С обзиром да у овој групи има више дечака него девојчица, овај одговор је очекиван, мада се врло често дешава да се деца различитог пола играју заједно.

Маја, Душан, Милица и Јосип су деца која су бирана у негативном социограму. Они су деца са сметњама у развоју. Код ове деце уочено је да врло тешко успостављају комуникацију како са вршњацима, тако и са васпитачима. Из тог разлога, претпоставља се да би разговор са овом децом био неуспешан, те овој деци нису ни постављана питања.

Маја је девојчица којој је одложено школовање за годину дана јер није била довољно зрела да би кренула у школу. Код ње се манифестују врло бурне и исхитрене реакције, често не може да контролише емоције и не разуме контекст ситуације у којој се налази.

Душан је врло миран и повучен дечак, али са очигледним сметњама у развоју. Није заинтересован ни за какву игру, не прикључује се својим другарима у игри; током усмерених активности не прати тематику о којој је реч. Врло је пасиван. Као ни Маја, не разуме смисао игре у којој треба да учествује.

Милица је веома непредвидива у свом понашању и врло бурно реагује уколико јој нешто не одговара. Потребно је стално држати је на оку јер често уради нешто исхитрено, што може да угрози и њену безбедност, али и безбедност друге деце.

Јосип је дечак ком је дијагностификован аутизам, тачније екранизам. Манифестује опсесивно-компулсивно понашању. Његов рођени брат је Иван.

На основу посматрања које васпитач врши и на основу одговора на питања која деца дају, а која су обухваћена разговором, реализује се социометријски потупак, тј. васпитач формира социограм. Захваљујући социограму, васпитач ће моћи да увиди какав је положај сваког детета у групи. Биће формирана два социограма, један за дете које је највише популарно у групи (најомиљеније од стране вршњака), а други за дете које је најмање популарно (најнеомиљеније у групи).

Релације које буду добијене социограмом, васпитач ће приказати графички. Разлог због чега су добијене одређене релације и резултати, виде се у дечијим одговорима на постављена питања, а до многих одговора васпитач може доћи и посматрањем деце.

Социограмом ће бити обухваћено 9 деце (7 дечака и 2 девојчице). Резултати социограма биће представљени графички.

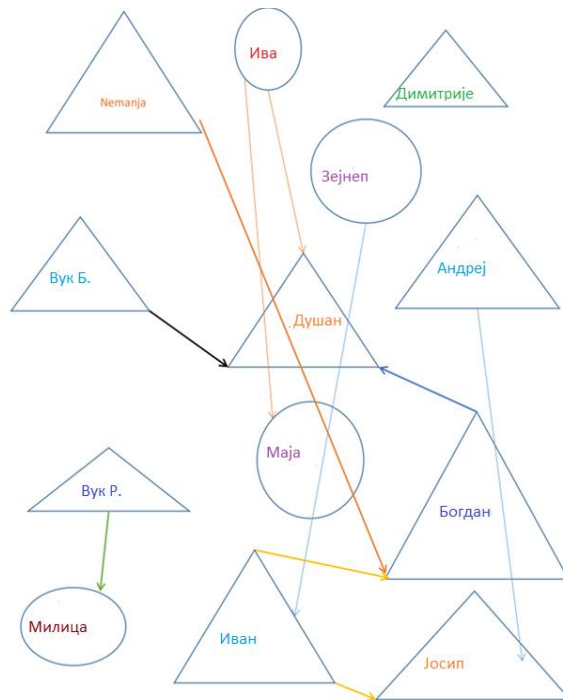
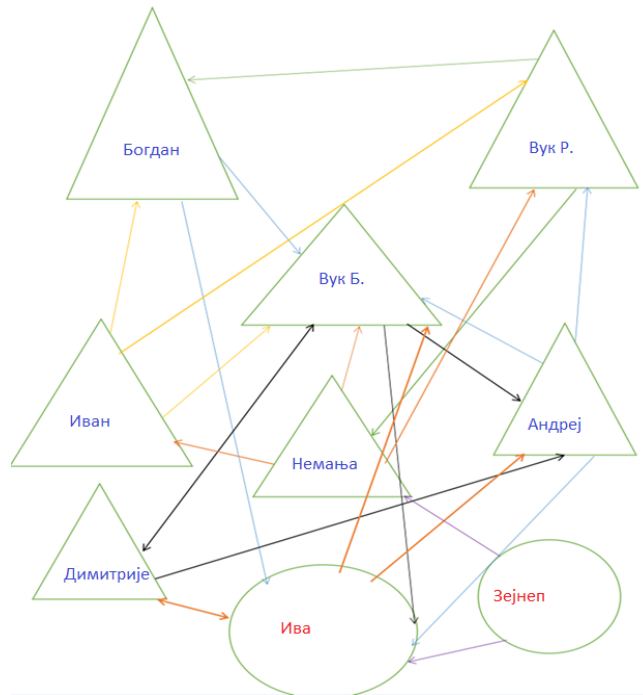
Графички приказ подразумева одређивање симбола који помажу да се социограм лакше разуме. Симбол троугла односи се на дечаке, а симбол круга на девојчице.

Приликом израде социограма за најомиљеније дете у групи, међусобни односи деце биће представљени на следећи начин:

Уколико се ради о узајамном бирању (дете 1 бира дете 2 и обрнуто), ту релацију означаћемо пуном двосмерном стрелицом: \leftrightarrow .

Уколико се ради о једносмерном бирању (дете 1 бира дете 2, али дете 2 не бира дете 1), ту релацију означаћемо пуном једносмерном стрелицом која је усмерена од детета 1 ка детету 2.

На првом графикону, приказан је позитиван социограм. Питање на које су деца одговарала гласи: -Са ким највише волиш да се играш?-. Стрелицама су приказани дечији одговори. Једносмерне стрелице означавају да је бирало оно дете у чијем смеру стрелица иде, док двосмерна стрелица означава да су се деца међусобно бирала. Према резултатима овог социограма, троје деце се међусобно бирало (Вук Б. И Димитрије и Ива и Димитрије). Дете које је највише пута бирано је Вук Б. Он је звезда ове групе.

На другом графикону, представљен је негативан социограм. Питање на које су деца одговарала је: -Са ким не волиш да се играш?-. И у овом социограму, дечији одговори су представљени стрелицама. Једносмерном стрелицом приказано је да дете у чијем смеру иде стрелица није бирано за игру. У овом случају, није било међусобног одбијања. Дете које највише пута није бирано за игру је Душан.

Закључак

Имајући у виду све претходно наведено у овом раду, долази се до закључка да детињство, односно период до дететове шесте године, тзв. предшколски период, представља најважнији период за дечији развој. Овај период битан је за сваки вид дететовог развоја, али у овом раду наглашени су социјални и емоционални развој. Подстицању ове врсте развоја допрноси улога игре која је од пресудног значаја на раном узрасту. Управо игра даје позитиван ефекат на формирање вршњачких односа међу децом. Веома је важно да дете већ на раном узрасту стекне способност да формира пријатељства и да иста одржи. Управо та вештина помоћи ће му да касније лакше функционише у свакодневном животу.

На основу резултата истраживања, потврђује се горе постављена хипотеза: игра неминовно има позитиван утицај на успостављање вршњачких односа код деце предшколског узраста. Игра је несумњиво неопходна за здрав и правилан развој детета, те самим тим благотворно утиче на развој социјалне и емоционалне интелигенције код деце предшколског узраста.

Структура групе деце која су учествовала у истраживању врло је специфична, с обзиром на то да групу похађају деца уредног развоја, али и деца са сметњама у развоју. Како би разговор био што успешнији, разговор је вођен само са децом уредног развоја. Деца којој су постављана питања у истраживању била су врло сарадљива и радо су одговарала на иста.

Имајући то у виду, истраживач је врло лако добио одговоре на сва постављена питања. Игра која је била најчешће бирана је игра памћења. Деца су се веома добро сналазила током ове игра. Најмање омиљена игра била је печена ћурка. Ова игра захтева стрпљење. С обзиром да је група мешовитог узраста, код млађе деце стрпљење још увек није довољно развијено. Уколико васпитач уложи довољно труда да развије стрпљење код деце, ова игра може временом да се допадне деци.

Резултати истраживања показали су да деца више воле да се играју у друштву него сама, што значи да је у овој групи развијена социјализација.

Такође, резултати истраживања показали су деца више воле да се играју са дечама него са девојчицама. Овакви резултати добијени су само зато што је у истраживању учествовало више дечака него девојчица. Међутим, деца различитог пола често су се играла заједно.

Позитиван социограм је показао да је дечак Вук Б. најомиљеније дете у групи. Он је звезда ове групе. Исто тако, негативан социограм је показао најмање омиљено дете у групи, а то је Душан. Он је дете са сметњама у развоју које се јако тешко сналази у било којој ситуацији.

Као коначни, може се извести закључак да је игра дефинитвно неопходна за правилан социоемоционални развој и да само оно дете које одраста уз игру, може да се развије у особу са здравом социјалном и емоционалном интелигенцијом.

Имајући у виду да је предшколски период најбитнији период у животу сваког детета, све вештине које дете стекне тада, представљају основу за његов будући развој. Све компетенције које дете буде касније усвајало и развијало, представљају надоградњу оним компетенцијама стеченим у предшколском периоду.

Чувена Марија Монтесори је рекла да дете учи из онога што га окружује. Узимајући у обзир њене речи, од окружења које деци креирају њима блиске особе зависи њихов напредак у свим аспектима развоја.

Литература

- Банђур, В.&Поткоњак, Н. (1999) *Методологија педагогије* Београд: Савез педагошких друштава Југославије
- Грандић, Р. (2001) *Основи педагогије* Будисава: Кримел
- Каменов, Е. (2009) *Дечија Игра* Београд: Завод за уџбенике
- Каменов, Е. (1997) *Методика* Нови Сад: Одсек за педагогију Филозофског факултета
- Карановић Мићевић, Ј. (2013) *Водич кроз основне појмове из опште психологије*
Кикинда: Висока школа струковних студија за образовање васпитача
- Карановић Мићевић, Ј., Кнежевић, Ј. (2013) *Развојна психологија за васпитаче*
Кикинда: Висока школа струковних студија за образовање васпитача
- Кларин, М. (2017) *Психологија дечије игре* Задар: Свеучилиште у Задру
- Кнежевић, Ј. (2012) *Емоционално описмењавање* Нови Сад: Библиотека Матице српске
- Крњајић, С. (1990) *Дечија пријатељства* Београд: Просвета
- Крстић, Н. (2008) *Развојна неуропсихологија* Београд: Народна библиотека Србије
- Миливојевић, З. (2008) *Емоције* Нови Сад: Психополис институт
- Монтесори, М. (2018) *Тајна детињства* Београд: Propolis books
- Рот, Н. (2014) *Основи социјалне психологије* Београд: Завод за уџбенике
- Штал, Ш. (2019) *Дете у теби мора да пронађе свој завичај* Београд: Лагуна